

SZÁSZ KÁROLY BÁCSKÁBAN

BESNYI KÁROLY

ABSTRACT

During his episcopate as the Bishop of the Diocese of Dunamellék, Károly Szász visited all of the churches under his supervision. The visits started in 1885 in the Diocese of Alsóbaranya. In the spring, he attended branches of the Baranya and Slavonian churches, and visited Bácska in September. In my report, based on the contemporary reports, I try to illustrate the reception of Károly Szász. His visits were far above ecclesiastical level, as they were major social events for the region as a whole. He was welcomed with deep respect everywhere. In his honor, the towns were decorated, the bells were rang, and he was welcomed by prestigious delegations. Both secular and ecclesiastical leaders paid tribute to him, and the leaders of other denominations also welcomed him decently. The reception of Károly Szász sets a good example for today's reformed believers and church leaders too.

A Szerbia területén levő mai Bácska és Szerémség református gyülekezetei a Duna-melléki Egyházkerülethez tartoztak, amíg az anyaország része volt ez a terület. A török világ után a bácskai részt és a szerémségi szörványokat először Báthori Gábor, a Duna-melléki egyházkerület¹ püspöke járta végig módszeresen 1816 és 1819 között.² Az akkori református gyülekezetek (és a meglátogatott települések majdnem mindegyike is) alig több mint harmincévesek voltak. Sorrendben a második püspöki látogatás Szász Károly vizitációja volt, vagyis hatvanhat évvel az első látogatás után. Szász Károly püspöksége ideje alatt felkereste az egyházi fennhatósága alá tartozó

valamennyi gyülekezetet.³ A vizitációt az alsóbaranya-bácsi egyházmegyében kezdte 1885-ben. A harmadik püspöki vizitáció Ravasz László nevéhez fűződik, aki a visszacsatolás rövid időszaka alatt kereste fel a délvidéki gyülekezeteket. Az azóta eltelt hetvenöt év alatt nem volt minden gyülekezetet felölelő vizitáció.

Beszámolómban a korabeli tudósítások alapján megkíséreltem szemléltetni, milyen fogadtatásban részesült Szász Károly, vizitációja ugyanis messze meghaladta a gyülekezetek szintjét, a térség egészére nézve is jelentős társadalmi esemény volt.

SZÁSZ KÁROLY ÉLETÚTJA

Szász Károly (Nagyenyed, 1829. június 15. – Budapest, 1905. október 15.) református püspök, költő, drámaíró, műfordító, esztéta, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja és elnöke. A kiegyezés korának egyik kiemelkedő egyénisége volt. Lelkipásztori tevékenysége mellett 1865-ben országgyűlési képviselővé választották. 1867-től a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban osztálytanácsos, 1869-től Pest vármegyei, 1872-től jászkun kerületi tanfelügyelő, 1884 és 1903 között pedig Duna-melléki református püspök volt. Életútja, de maga a korszak is, amelyben élt, igen érdekes, hiszen átélte és részese volt a szabadságharcnak, a kiegyezésnek és a modern polgári állam kialakulásának.⁴

A VIZITÁCIÓRÓL

Az egyházkerület közgyűlésén, 1884. október 25-én jelentette be az esedékes püspöki látogatását. Ebben kiemelte a püspök személyes jelenlétének fontosságát: „*lelkészre, elöljárókra, hívekre, a püspöki látogatásnak felemelő, buzdító s mindenkép üdvös hatása lehet.*”⁵ Az alsóbaranya-bácsi egyházmegye összes – szám szerint 30 – anya és számos leánygyülekezetét, a szlavóniai és szerémségi diaszpórákkal együtt felkereste. Az út legnagyobb részét fogatos kocsin tette meg.

A települések közötti utazást az egyházközségek szervezték. Mindenütt a község határán fogadták, illetve a település határáig kísérték. A fogadó község egyházi és világi képviselői díszes fogatokkal és lovasokkal elébe mentek. A püspök a lelkes köszöntéseket viszonzta, majd átszállt az őt fogadó község batárjára, hintójára. Megérkezésekor a helyi református lelkész leginkább a templomajtóban vagy a paplakon várta. Itt is köszöntések hangzottak és pompával, a legnagyobb tiszteletadással kísérték a paplakra.

Vizitációját a templomban, istentisztelettel kezdte. (A német ajkú gyülekezetekben németül, a magyaroknak magyarul prédikált.) Azután iskolalátogatást tett. Több tantárgyból is kikérdezte a tanulókat és beszélt a tanítókkal. Végül a presbitériummal értekezett, átnézte az egyházi irattárat, számadásokat, jegyzőkönyveket, s az anyakönyveket is megvizsgálta.⁶

AZ ÚTVONAL

1885 tavaszán elsőként az alsóbaranya-bácsi egyházmegyének a baranyai részén, illetve a Szlavóniába eső egyházait vette sorba. A bácskai vizitációra többszöri módosítás után végül szeptemberben került sor. A tavaszi látogatás első állomása Szabadka volt, majd Baranyában folytatta.

Szeptemberben öt bácskai magyar ajkú anyaegyházat (Pacsér, Omorovica, Feketehegy, Piros, Újvidék), hat német ajkú anyaegyházat (Új-Szivac, Ó-Szivac, Cservenka, Új-Verbász, Torzsa és Új-Sóóvé), öt német ajkú leányegyházat (Német-Feketehegy, Ó-Verbász, Kucura, Despot Szentivány, Ó-Sóóvé) és egy magyar ajkú leányegyházat (az Ó-Szivachoz tartozó Zombort), továbbá a leányegyházat sem alkotó, csekély számú hívet számláló Kúla reformátusait látogatta meg. Tehát összesen tizen-nyolc pont képezte a bácskai látogatás állomásait. Kíséretében volt főt. Szilády Áron egyházkerületi főjegyző és nt. Kármán Pál esperes, világi részről pedig tek. Kozma László egyházmegyei jegyző (Zombortól Torzsáig), azután tek. Keményfi Pál egyházmegyei tanácsbíró (Sóóvétől végig).⁷

A bácskai látogatás kurtább lett, mint tervezte. Egyrészt, mert a vizitáció során tudta meg, hogy küldöttségét fogadja a Pozsegán tartózkodó király, másrészt pedig, mert testvérét, Szász Domokost szeptember 20-án avatták fel erdélyi püspökké. Így a Csajkás kerületben szétszórt református hívek meglátogatását későbbre halasztotta, amely valójában elmaradt.

Az egész Bácskában „*a legszívélyesebb s legkitüntetőbb fogadtatásban részesült.*”⁸ Az egyházközségek vetekedtek egymással örömük és tiszteletük minél méltóbb kifejezésében. Két település készülődését is részletesen bemutatom, ezzel érzékeltetve, mennyire fontos eseménynek tekintették a püspöki vizitációt.

Omorovica

A presbitérium 1885. február 8-án tartott ülésén értesült a vizitációról.⁹ Szinte azonnal megkezdték a készülődést. A templompartot díszes léckerítéssel vették körül.¹⁰ A kerítést zöld színűre festették, a lécek hegyét pedig fehérre.¹¹ Az egyház telkén levő Szalmásy-féle pince helye akkoriban visszaszállt az egyház birtokába; a pince tégláit megvásárolták, és kiszedték. Így a romos pince sem csúfította tovább a templom környékét.¹²

A templom belső és külső kijavítását, kimeszelését, a torony külső részének javítását és meszelését, a toronyóra számlapjának újrafestését és a torony zsalugátereinek javítását, kifestését árlejtés útján¹³ Kohr Ádám cservenkai kőműves vállalta 200 o. é. forintért, a templom tetejének kátránnyal való befestését pedig German Jakab 80 o. é. forintért. A kivitelezőkkel szerződést kötöttek. Az árlejtés során a 380 forintra tett

munka végül 200 forintra leszállt. Ez Molnár András helybeli kőműves licitálásának köszönhető, ezért 10 forint jutalmat hagytak jóvá számára.¹⁴ Április 26-án döntöttek a templom bútorzatának újrafestéséről.^{15, 16} Nyilván a felkészülés ellenőrzése végett vizitált Kármán Pál esperes és Poór József lelkész.¹⁷

Túri Lajos helyettes lelkész, a presbitérium elnöke megírta az egyházközség történetét. Ennek egy példányát elküldte a püspöknek, másik példányát pedig bekötötte, és könyv formájában az egyházközségnek adta. Ezért 10 forint jutalmat szavaztak meg neki.¹⁸ Bizottságot neveztek ki az iskolák állapotának felmérésére és a szükséges beruházásokra vonatkozó javaslatok beterjesztésére.¹⁹ Alighanem megcsappant a pénzügyi keret, mert később már nem említették az iskola felújítását.

A presbitérium augusztus 19-én értesült a püspök érkezésének pontos időbeosztásáról: szeptember 4-én délután fél 6-kor fog érkezni Pacsérről, 5-én a reggeli istentisztelet után az iskolát látogatja meg, majd a presbiterekkel tart gyűlést.²⁰

A vizitáció menetéről jegyzőkönyvet vettek fel. Ebből tudjuk, hogy a püspököt este háromnegyed nyolckor a falu határán népes küldöttség fogadta, tehát kétórás késéssel érkezett. *„A templomkert főajtájánál virágokból gyönyörű diadalkapu volt készítve, hol fehérbe öltözött 20 iskolás leányka volt felállítva, s ezek közül egy üdvözölte a főpásztort, szép koszorút adván át ő méltóságának. A diadalkaputól a templom ajtájához vonult a kíséret, s ott tiszt. Tatay Lajos hely. lelkész úr szépen átgondolt beszédével fogadta püspök urat. Ő méltósága innen a paplak udvarába kísértetett, hol tiszt. Herczeg Ferenc 80 éves, világtalan lelkipásztor a meghatottság hangján üdvözölte és fogadta a főpásztort.*

Főtiszt. püspök úr másnap, az az Sept. 5-én reggel 9 órakor istentiszteletet tartott, melyen nagy hatású remek egyházi beszédet intézett a népes gyülekezethez. Isteni tisztelet végeztével minden egyes iskolát meglátogatott és azután presbyteri gyűlést tartott.

Dél után 4 órakor búcsút vett tőlünk a főpásztor és népes kíséret mellett Szivaczra indult. A kíséret egészen a Szivaczi határig követte Ő méltóságát. – Felemlítették e helyen, miszerént főtiszt. Püspök úr tiszteletére az egyháztanács a Polgári-kör helyiségében bankettet rendezett, melyben mintegy 60 személy vett részt 3 frt. díj lefizetése mellett, de a meghívást nem fogadta el. Délután 3 órakor azonban Ő méltósága megjelent kíséretével együtt a Polgári-körben, hol 1 órányi időtartamig kedélyesen társalgott.

*Felemlítették az is, hogy főtiszt. Püspök urat itt tartózkodása ideje alatt kíséretével együtt tiszt. Herczeg Ferencz lelkész úr szíves volt asztalánál ellátni s ezért az egyháztól semmi díjt nem követelt.*²¹

Az ebédről és a búcsúzásról további részleteket tudunk meg az újságból: *„a vegyes vallású polgárság díszebédet rendezett 72 terítékre, itt annyira szívesen marasztották, sőt a kocsikat is később állították elő, hogy egy órát késett a kitűzött úti tervben. A délceg moroviciai ifjak szálás bácskai paripaíkon több százan kísérték a hármassal halomig.*²²

Feketehegy

Feketehegyen a püspöki látogatás évében emlékeztek meg a letelepedés és az egyház-község megalakulásának 100 éves évfordulójáról. Látványos, szép ünnepet rendeztek. Az évforduló és a püspök látogatása kapcsán rendbe tetették a templomot, új úrasztali terítőt készítettek, kegytárgyakat vettek. A temetőben emlékkövet állítottak az 1849-ben mártírhalt halt Berhidai Keresztes József lelkipásztornak, emellett kicsinosították az egész községet. A presbitérium augusztus 17-én ismerte meg a püspöki vizitáció részleteit.²³

A vizitációról itt is feljegyzést készítettek a jegyzőkönyvben.

„Püspöki látogatás 1885. Szept. 7.

E napon teljesedett be a mi szívünknek öröme, mert az Úrnak követe, a várva várt főpásztor 66 év után ft. és méltóságos Szász Károly püspök úr személyében ismét körünkbe érkezett!

Már kora délután meglátszott a nap fontossága egész községünkön, a házak zászlókkal voltak díszítve, a főutcán – Isten hozott – felirattal díszes diadalkapu állíttatott, s a lelkészlak bejárata, valamint a templom ajtóik szintén diadalkapu formán voltak feldíszítve. Ünnepiessen öltözött lovasok vágattak föl s alá az utcákon összehíva társaikat, hogy kivonuljanak a határra az érkező főpásztor elé. 1/2 4-kor megindult a menet, elől a lovasok párosan, utánok a kocsik hosszú sora megtelve vegyesen férfiak és nőkkel.

5 óra tájban ért határunkba a Kúla felől jövő magas vendég kísérve számos cservenkai és kúlai fogattal, itt Hammal Nándor ev. lelkész üdvözölte őt a testvér ágostai evangelicus egyház s a község nevében, melyre a főpásztor a testvéri szeretet hangján válaszolt.

6 órakor érkezett folytonos harangzúgás és ágyúdörgés közt a lelkészlak elé, hol az ezrekre menő nép által lelkes éljenek által üdvözöltetett, hintóról leszállva 24 fehérbe öltözött leányka szórt virágot útjára annak, ki jött az Úrnak nevében! Az éljenzés szünetével a helybeli lelkész nt. Szilády János úr üdvözölte valóban szívből jövő s szívhez szóló beszéddel, melyre ő ép oly meleg hangon válaszolt, mindkét beszédet a nép szünni nem akaró éljenzése kísérte. [...]

Délben 22 terítékű díszebéd volt tiszteletére a paplakon, melynek folyamán felkösöntések mondtak a püspökre, egyh. ker. főjegyzőre stb.

Délután a német ref. lányegyházban végezte püspök úr főpásztori látogatását, míg nem 5 órakor megáldva az ismét nagy számmal összegyűlt, folyton őt éljenző népet, lovas bandérium s számtalan fogat kíséretében Verbászra indult folytatandó főpásztori körútját.²⁴

Bácskai látogatás

Amerre Szász elhaladt, mindenütt ünnepelték. A községek határán kocsikon, bandériumokkal a községi előjárók, a többi felekezetek papjai fogadták. Többnyire valamely más felekezet lelkésze ékes beszéddel és testvéries üdvözléssel köszöntötte. Szász Károly hasonló hangnemben válaszolt, a közös haza szeretetére s az egy Istenben való fiúság és a testvériség érzelmeire való buzdítással felelt. A községek zászlódíszbe borultak, virágokból diadalkapukat állítottak, az utcákon hatalmas tömeg éljenzett. A magyar „Éljen!” kiáltások között hallatszott a német „Hoch!” és szerb „Zsiveo!” kiáltás is. A püspök érkezését mozsárágyúk hangja jelezte, a templomhoz vagy a paplakhoz érkezve fehér ruhás leánykák sorfala között haladtak el, akik virágosóval és csokorral fogadták a vendégeket. A más felekezetűek is minden községben megjelentek tiszteletére.

A püspöki látogatás alkalmával úgyszólván leomlottak a különböző vallás-felekezetek között levő válaszfalak. A területen élő valamennyi keresztyén és nem keresztyén felekezet papsága és népe egyenlő szívéllyességgel és tiszteletnyilvánítással üdvözölte a református egyház főpapját.²⁵ Érkezésekor minden településen megszólaltak a harangok a más vallásúak templomában is. Erre utasítást adott a római katolikus érsek, s a szerb patriarcha is meghagyta, hogy harangzúgással és mély tisztelettel fogadják.

„Nemcsak a testvér ágostai hitvallású evangélikusok, hanem a római és görög katolikus, a görögkeleti és izraelita felekezetek tagjai, élükön mindenütt papjaikkal, valamint a német, tót, szerb ajkú lakosság is mindenütt a legrokonszenvesebb fogadtatásban részesítettek.”²⁶ A tiszteletére rendezett fogadásokon és közebeden megjelentek a község előjárói, tisztségviselői, tiszteletbeli polgárai. Pohárköszöntők sokasága hangzott el.

Szabadka

Szabadka nem tartozott a bácsi egyházmegyéhez: Halashoz csatolt, alakulóban levő leányegyház volt, így formális püspöki látogatásra nem került sor.²⁷ A város polgármestere hatalmas visszhangot keltő beszédében fejezte ki a város örömét a vendég megérkezése felett, akiben ő és polgártársai nem csak a püspököt, de a nagynevű magyar írókat is üdvözlnek. Köszöntötte továbbá Kármán Pál egyházmegyei esperes is. „Püspök úr mindkét üdvözlő beszédre meghatva válaszolt; a hivatalos fogadtatás végeztével pedig az egyházközség előjáróival ereszkedett beszédbe, majd azután a városa háza kisebbik tanácstermébe menve, a hivatalos látogatás teendői végeztettek.”²⁸

Zombor

A látogatáskor Zombor Ó-Szivac filiája volt, „hol a megyei és városi hatóságok, egyletek és testületek tüntető szívességgel fogadták, noha az ott lakó néhány, leginkább az úri osztályhoz tartozó egyéniségen kívül a városi összes lakosság más felekezetekhez tartozik. Nemzetiségi és valláskülömbőség nélkül nagy tömeg várta díszes bandériummal a polgármester és városi kapitány vezetése alatt. Vagy negyven igen elegáns fogat kísérte bevonulását, szállásra Smausz Ferenc megyei alispán úr hívta meg. Este fényes banket volt az Elefánt vendéglőben, hol lelkes pohárköszöntők mondattak. [...] Főpásztori beszédét püspök úr a megyeház nagy termében tartotta, igen nagy számú intelligens hallgatóság jelenlétében. Egyházunk híveit a gyülekezet megalapítására lelkesítette, s egy működő bizottság alakult is az ige megtestesítésére.”²⁹

Új-Szivac

„A Bozsán szállásnál vették át az új-szivaci német egyház küldöttei, bandériummal, nemzeti zászlókkal. Pont fél hétre érkeztek meg, permetező esőben, a gyülekezet a templom előtt várta, élén Poór József lelkész és e sorok írója³⁰ papi díszben, hol Poór József lelkész úr meleg hangon, német nyelven üdvözölte. Kíséretében voltak Szilády Áron, Kármán Pál esperes, Kozma László egyházmegyei jegyző, Popovics Duzsán szolgabíró, a paplakba vagy 400 iskolás gyermek sorfala közt bevonulva, a kapu alatt a hajadonok virágot szórtak útjára s közülök egy beszéddel üdvözölte, kit homlokon csókolt, benne a folyosón a magyar iskola növendékei várták, és a kisded óvoda tanítványai, kiknek igen csinosan áll a magyar gagyogás. [...] Templom után következett a testületek tisztelgése, tanítók külön kihallgatása, pont délben kezdődött a fényes és ízletes ebéd számos pohár köszöntővel.”³¹

Ó-Szivac

„Ebéd után átmentünk fél háromkor Ó-Szivacra, mely Új-Szivaccal össze van növe, a két község elválasztó vonalán várta az ó-szivaci község, a görög keleti lelkész, és Zsupánszky Lyubomil jegyző, ki magyar nyelven és pedig szépen üdvözölte, kérvén a szerbekre is a főpásztor áldását, a szerbek erősen zsívióztak, a németek éljeneztek, egész Ó-Szivac minden rendű rangú lakója ki kocsin, ki lovon, ki gyalog kint éljenezett a maga nyelvén. [...] estve jött a lövész-egylet és trombitások, sortüzet adva és erősen trombitálva, az ablak alatt roppant néptömeggel tisztelegvén. A pompás vacsora 11 óráig tartott vagy harminc egyén társaságában.”³² Szász másnap reggel ismét ágyúdörgés és harangzúgás mellett kelt útra.

Kúla

Kúlán mindössze 5-6 református hívő élt akkoriban, Szász Károly mégis pompás fogadtatásban részesült: *„meg kellett állapodni a látogató küldöttségnek, mert a határon a kathol. esperes vezetése mellett, az összes lakosságnak nagyszámú küldöttsége fogadta s üdvözölte püspökünket, és egyszersmind felkérte a Kúlán való megállapodásra. A mi ezután meg is történt s Korbai Károly reform. ügyvéd házánál megszállván, csakhamar az ágostai, katolikus, görög keleti, héber hitközségek s a polgári hatóság küldöttségei által üdvözöltetett.*”³³

Verbász

A püspök szeptember 8-án délután Feketehegyről mintegy negyven feketehegyi és verbászi kocsi, valamint egy fényes bandérium kíséréte mellett vonult Újverbászra. A község nevében Schneeberger evangélikus lelkész fogadta, szépen kigondolt s ékes-szólással előadott beszéddel. *„A bevonulás alkalmával harangok zúgtak, a tarackok dörögtek, s a hatalmas zenekarnak rákócija mindenkit felvillanyozott. A ref. paplak előtt felállított gimnasiális és népiskolai tanuló sereg s a nagy sokaság s ennek éljen-zése között robogott a főpap a református paplak udvarába, a hol őt a népes és tekintélyes közönség élén Kármán József ref. lelkész rövid, de szívélyes üdvözlő beszéddel fogadta. A papilak folyosója ez alkalommal gazdagon fel volt koszorúzva s a papilak előtt egy imposans, végig koszorúkkal díszített diadalkapu volt felállítva, ezen felirattal: »Isten hozta.« A diadalkapun belől a papilak udvarában mintegy 30 fehérbe öltözött leányka szórta a virágokat az udvarba lassan behaladó főpap hintájába.*

Estve a verbászi dalárda Vagner György evang. tanító úr vezérlete alatt rendezett a püspök úr tiszteletére egy egyszerű fáklyás-zenét, a mely alkalommal dr. Mauer Károly úr tartott egy szép üdvözlő beszédet. Mindenik üdvözlő beszédre természetesen a főpap szívélyes szavakban válaszolt.”³⁴

„Másnap fogadta az evangélikus egyház, a római katolikus, a görög egyesült katolikus, a mózesi egyház, s a pártfogósági algymnasium küldöttségét. A mintegy 50 egyénből álló nagy küldöttség több előkelőbb tagja a főpásztornak bemutatott.

Délben nagy bankett volt a casinóteremben, a melyben 100-nál többen vettek részt. Szász Károly urat a terembe léptekor háromszoros harsány éljen fogadta, s a casinói elnöknek Lackner úrnak rövid üdvözlő beszéde. A banketten a püspök Gerster Béla³⁵ a korinthusi tengeri csatornának főmérnöke s ft. Szilády Áron közé ült. A 4-ik fogásnál püspök úr állt fel, s vele felállott az egész fényes közönség, midőn észre vette, hogy az első felköszöntés a felséges királyi családra történik; későbbben a főpásztor még egyszer felemelkedett, a mely alkalommal ő Verbász minden lakosát élteté. Szász Károly püspököt rövid időközökben 4-en élteték: Kármán József mint az egyház nagyját s a tudomány felkentjét, Schneeberger úr mint az erős hit bajnokát, Turnovszky Rudolf róm. kath. lelkész mint a Krisztusi-tan tanfőfiát, Blum Salamon

főtanító pedig mint a testvériséget hirdető főpapot. Dr. Mauér Károly községi orvos Kármán József és Schneeberger János lelkész urakat élteté, mint a Verbászon létező szép egyetértés fő apostolait. Kármán József még Szilády Áronra, a tudományosság hőse-re emelé poharát, s végül Szilády Áron úr a felekezetenélküli pártfogási algymnásiumra, mint a verbászi műveltség gyűpontjára.

Délután 3 óra tájban a főpásztor hasonló ünnepélyesség között távozott Új-Verbászról, mint bevonulása alkalmával, s elsőben az igen közeli ó-verbászi kis leányegyházat látogatá meg, mintegy félórára, utánna a kutzorai filiát. Ó-Verbászon a görög n. egyesült pópa Milonovits Maxim szerb nyelven, Géhl György tanító pedig magyar beszéddel üdvözlék az érkező főpásztort.³⁶

Torzsa

„A Torzsa és Kutzora közti határpontnál egy fényes torzsai küldöttség várta a főpapot mintegy 50 lovasból álló bandérium kíséretében. Itt a főpapot Schmausz Ferenc úr jegyző – róm. kath. – fogadta üdvözlő beszéddel, Torzsán benn a paplaknál elsőben Kármán Pál főesperes s lelkész rövid üdvözlő szavai után Fammler Gusztáv Adolf hosszas üdvözlő szónoklattal: két kis leányka pedig két szép virágcsokrot adott át neki ezen szavakkal: a jó püspök bácsinak, a ki aztán a két kis angyalt megcsókolá. A paplak előtt szinte egy diadalkapu volt felállítva, s igen sok házról nemzeti színű zászlók lobogtak. Az nap estvén szinte oly nagyszerű fáklyás zene üdvözölte a főpásztort, mint Új-Verbászon, ez alkalommal Kármán Lajos végzett pesti theologus tartotta az üdvözlő szónoklatot. Másnap szeptember 10-én délelőtt szinte istenitisztelet tartatott az ez alkalomból feldíszített ref. templomban. [...] Nem csuda, ha a főpap ezen nagyszerű chrysostomusi egyházi beszédéért a helybeli ágost. lelkész Fammler úr a papi lakban tartott ebéd alkalmával Szász Károly urat egy szép toastban mint Isten által küldött békeangyalt üdvözlé.³⁷

Despot Szent-Iván

„A deszspotszentiváni határnál is egy lehets nagy, csaknem csupa szerbekből álló küldöttség várt már a főt. püspökre; a mely alkalommal Demetrovits úr üdvözölte magyar beszéddel a főpapot, s az idős szerb pap egy két német szóval. A kis, de csinos imaház előtt Schneider tanító fogadta a püspök urat néhány szóból álló beszéddel, majd istenitisztelet következett, melynek kezdete előtt, midőn a főpap kíséretével az imaházba indult, mintegy 20 fehérbe öltözött leány virág koszorúkat dobott a főpásztor elébe a földre ezen szavakkal: Isten hozta püspök urat; s így a püspök és kísérete virág koszorúkon ment be az imaházba. [...] A nagy szerb községben a nép csak nem fel volt villanyozva, s a kivonulás alkalmával természetesen a szerbek nagy templomában is kongtak a harangok.³⁸

Új-Soóvé

„Sehol azonban annyi népség és lovas nem fogadta a főpásztort, mint az újsóvéi határnál; legalább is 40 kocsi várt rá, s mintegy 50 nemzetiszínű szalaggal feldíszített lovas. A nagy küldöttség élén valának Keményfi Pál újvidéki ügyvéd és sóvéi fi, s Petri Károly evang. lelkész. Elsőben Keményfi P. által üdvözlötett a főpásztor magyar beszéddel, azután Petri által német nyelvű szónoklattal. Ezekután megindult a hosszú kocsi sor, a sóvéi kocsi sorban több d.-szentiváni és torzsai is, – s ennél fogva a kocsik száma mintegy 55 lehetett; a lovasok közt pedig sok szerb fiú is volt látható. Beérvén püspök úr és nagy kísérete Újsóvéra, itt, különösen a két protest. templom közti téren nagy sokaságú nép várt a főpapra, majd beérkezvén a ref. paplakba, itt Erdős József lelkész által üdvözlötett. [...] Estve a község jegyzője Hartmann János úr volt szíves a püspököt s kíséretét, a sóvéi s több környékbeli honoratiort vacsorára meghívni, a melyek közt Frankl úr is szemlélhető volt, az újvidéki főgymnasiumnak igazgatója s tiszteletbeli református. Hogy ezen fényes vacsora alkalmával a toasztok szinte nem hiányoztak, az gondolható.”⁹⁹

ÖSSZEGZÉS

„A püspöki hivatal jó munka Krisztus szolgálatára” – tartotta Szász Károly. Egész élete a szolgálatról szólt. Bácskai látogatása során hatalmas pompával, pazar vendéglátással fogadták. Rajongással és mérhetetlen tisztelettel övezték egész útja során. Ez a tisztelet azonban nem csak a püspöknek szólt. Elismerés és megbecsülés volt ez személyének is, hiszen kora kiemelkedő egyéniségének számított. A református gyülekezetek mellett a terület valamennyi felekezete és a világi hatóságok is tiszteletüket tették előtte, ő pedig tudomásul vette, hogy az itteni emberek örömeiket és tiszteletüket így tudják kifejezni.

„Őszintén szólva, sokaltam – személyemnek is, állásomnak is, a mit tettek. De magok ösztönéből tették őszinte szívvel, s azért hálával kellett elfogadnom a kitüntetés túlságát is. Óhajtanám magamért, ha a püspök fogadása egyszerűbb és zajtalanabb lenne; de a nép, – s kivált a magyar nép – természetében van, hogy szívességét zaj és fény nélkül nem tudja nyilvánítani, s azért meg kell neki bocsátanunk, ha a körülötte, bár rajta kívül levő világgal is láttatni kívánja: hogy[an] fogadja s mennyire szereti és becsüli ő az ő püspökét. S az egymást fokozó és egymásra ragadó lelkesedés hangulatában fogékonyabbá válik – a külsőségek mellett – az iránt is, a mi a püspöki látogatásnak lényege: t. i. a vallásos buzgóság és az erkölcsi élet ébresztésének és élesztésének az eszközlése iránt.”¹⁰⁰

JEGYZETEK

- ¹ A Dunamelléki Református Egyházkerület az ország középső részén, a Duna két oldalán fekvő megyéket foglalta magába Dunakanyartól a történeti Magyarország déli határáig.
- ² Bárh János: *Bácskai magyar reformátusok a XIX. század elején*. Topolya, 2017. 13.
- ³ Ráday Levéltár, A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, A/1. Fond A Dunamelléki Református Egyházkerület iratai, A/1. i. Püspöki vizitációk iratai 1816–1990, Szász Károly féle vizitáció. I. kötet (1885). (a továbbiakban: RL.)
- ⁴ Kenyeres Ágnes: *Magyar életrajzi lexikon A–Z*. achunum.hu online kiadványa. 1934. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/>, letöltés: 2017. december 17.; Pintér Jenő: *A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában. 1930–1941*. <http://mek.oszk.hu/15300/15384>, letöltés: 2017. december 17.
- ⁵ A dunamelléki református egyházkerület közgyűlésén mondott beszéde – *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1842–1919 (a továbbiakban: PEIL.) 27. évf. 1884. november 2. 1422.
- ⁶ Szász Károly egyházlátogatási jelentésének bevezetése – PEIL, 28. évf., 1885. november 1. 1381–1387.
- ⁷ Uo.
- ⁸ Püspöki látogatás Szivacon – PEIL, 28. évf. 1885. szeptember 13. 1168–1171.
- ⁹ Bácskossuthfalva Református Egyházközség irattár (a továbbiakban: BKF RE.) Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 125.
- ¹⁰ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 127.
- ¹¹ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 130.
- ¹² BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 128.
- ¹³ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 127.
- ¹⁴ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 128.
- ¹⁵ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 130.
- ¹⁶ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 131.
- ¹⁷ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 129.
- ¹⁸ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 130.
- ¹⁹ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 135.
- ²⁰ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 136.
- ²¹ BKF RE. Presbiteriumi jegyzőkönyv 1871–1892. 138.
- ²² Püspöki látogatás Szivacon – PEIL, 28. évf. 1885. szeptember 13. 1168–1171.
- ²³ Kórizs József: *Szilády János lelkész, a feketehegyi prédikátor*. Kishegyes, 2019. 30–32.
- ²⁴ Bácsfeketehgyi Református Egyházközség irattára, Bakay Karoly bejegyzése a II. Presbiteri jegyzőkönyvben (1861. III. 20.–1892. XII. 5.) 321–323.
- ²⁵ Püspöki látogatás Szivacon – PEIL, 28. évf. 1885. szeptember 13. 1168–1171.
- ²⁶ Szász Károly egyházlátogatási jelentésének bevezetése – PEIL, 28. évf., 1885. november 1. 1381–1387.
- ²⁷ Püspöki látogatás – PEIL, 28. évf. 1885. április 12. 474.
- ²⁸ Szász Károly püspöki látogatása – PEIL, 28. évf. 1885. május 10. 585–586
- ²⁹ Püspöki látogatás Szivacon – PEIL, 28. évf. 1885. szeptember 13. 1168–1171.
- ³⁰ Nagy Ignác, kölkedi ref. lelkész.
- ³¹ Püspöki látogatás Szivacon – PEIL, 28. évf. 1885. szeptember 13. 1168–1171.
- ³² Uo.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Uo.
- ³⁵ Az Égei-tenger két öble, a Korintusi- és Eginai-öböl közt fekvő mintegy 40 km hosszú földszoros átmetszésének megvalósításával 1881-ben Türr István tábornokhoz fordultak, ki Gerster Bélát, a panama-darieni földszoros átmetszése tervezésénél hírt szerzett magyar mérnököt küldte ki Görögországba. Gerster terve alapján valósult meg a csatorna.
- ³⁶ Püspöki látogatás Alsó-Bácskában – PEIL, 28. évf. 1885. szeptember 20. 1200–1203.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ Szász Károly egyházlátogatási jelentésének bevezetése – PEIL, 28. évf., 1885. november 1. 1381–1387.